

Aldona Maria Piwko, WT UKSW

Komunikacja niewerbalna na arabskim Bliskim Wschodzie

Nonverbal communication on the Arab Middle East.

STRESZCZENIE:

ARTYKUŁ MA NA CELU ANALIZĘ KOMUNIKACJI NIEWERBALNEJ, KTÓRĄ POSŁUGUJĄ SIĘ GŁÓWNIEMU MUŻULMAŃSCY ARABOWIE BLISKIEGO WSCHODU. RELIGIA POSIADA SZCZEGÓLNE ZNACZENIE W RELACJACH MIĘDZYKULTUROWYCH, PONIEWAŻ WYRAŹNIE UKAZUJE ISTOTNE RÓŻNICE W SPOTKANIACH Z PARTNERAMI REPREZENTUJĄCYMI ODMIENNE ZWYCZAJE. W ARTYKULE CELOWO STOSOWANE JEST OKREŚLENIE SPOŁECZNOŚCI ARABSKIE W LICZBIE MNOGIEJ, BOWIEM ARABOWIE SĄ GRUPĄ RÓŻNORODNĄ, KTÓRĄ CHARAKTERYZUJĄ PEWNE WSPÓLNE ELEMENTY KULTUROWE ORAZ RELIGIJNE. KOMUNIKACJA MIĘDZYKULTUROWA NIESIE ZE SOBĄ TRUDNOŚCI, WYNIKAJĄCE Z WIELU RÓŻNIC, KTÓRYMI SĄ: UPRZEDZENIA, STEREOTYPY, BŁĘDNE INTERPRETACJE PRZEKAZÓW NIEWERBALNYCH, PROBLEMY JĘZYKOWE ORAZ UWYPUKLANIE PODOBIENSTW ZAMIAST RÓŻNIC SPOŁECZNYCH. PODSTAWOWĄ PRZESZKODĄ UNIEMOŻLIWIĄCĄ PROWADZENIE POPRAWNEJ KOMUNIKACJI SĄ UPRZEDZENIA, A WIĘC NEGATYWNY OSĄD

ABSTRACT:

THE ARTICLE IS TO ANALYZE NONVERBAL COMMUNICATION, WHICH IS USED BY MAINLY MUSLIM ARABS OF THE MIDDLE EAST. RELIGION HAS A SPECIAL SIGNIFICANCE IN INTERCULTURAL RELATIONS, AS IT CLEARLY SHOWS THE SIGNIFICANT DIFFERENCES IN THE RELATIONSHIPS WITH PARTNERS REPRESENTING DIFFERENT HABITS. THE ARABS ARE A DIVERSE GROUP, WHICH IS CHARACTERIZED BY CERTAIN COMMON ELEMENTS OF CULTURAL AND RELIGIOUS. INTERCULTURAL COMMUNICATION BRINGS WITH IT DIFFICULTIES DUE TO MANY DIFFERENCES, WHICH ARE PREJUDICES, STEREOTYPES, ERRONEOUS INTERPRETATIONS OF NONVERBAL COMMUNICATIONS, LANGUAGE PROBLEMS AND HIGHLIGHTING THE SIMILARITIES INSTEAD OF THE DIFFERENCES IN SOCIETY. THE PRIMARY OBSTACLE TO PREVENT THE CONDUCT OF PROPER COMMUNICATION ARE PREJUDICES, AND THEREFORE A NEGATIVE JUDGMENT AGAINST A PERSON OR GROUP, WITHOUT PERSONAL EXPERIENCE. IN ADDITION, IT IS ALSO PROBLEMATIC

WOBEC OSOBY LUB GRUPY, BEZ UPRZEDNIEGO OSOBISTEGO DOŚWIADCZENIA. PONADTO, PROBLEMEM WE WŁAŚCIWEJ KOMUNIKACJI MIĘDZYKULTUROWEJ JEST NIEODPOWIEDNIE POSTRZEGANIE ODMIENNEJ RZECZYWISTOŚCI KULTUROWEJ. CZŁOWIEK POSIADA NATURALNĄ SKŁONNOŚĆ, OCENIANIA OTOCZENIA WEDŁUG NORM ORAZ KRYTERIÓW WŁAŚCIWYCH KULTURZE RODZIMEJ, UZNAJĄC TYM SAMYM OWE NORMY ZA OBOWIĄZUJĄCE WSZYSTKICH LUDZI NA ŚWIECIE. TAKI OGLĄD NAZYWANY JEST ETNOCENTRYZMEM KULTUROWYM.

SŁOWA KLUCZOWE:

KOMUNIKACJA NIEWERBALNA, MUŻULMANIE, ARABOWIE, BLISKI WSCHÓD, MIĘDZYKULTUROWY, ISLAM

INAPPROPRIATE PERCEPTION DIFFERED CULTURAL REALITY. MAN HAS A NATURAL TENDENCY, JUDGING BY THE AMBIENT STANDARDS AND CRITERIA SPECIFIC NATIVE CULTURE, THEREBY RECOGNIZING THESE STANDARDS AS APPLICABLE TO ALL PEOPLE IN THE WORLD.

KEYWORDS:

NONVERBAL COMMUNICATION, MUSLIM, ARAB, MIDDLE EAST, INTERCULTURAL, ISLAM

Geograficzna nazwa *Bliski Wschód* stosowana jest na określenie bardzo rozległego obszaru geograficznego, usytuowanego na styku Europy, Azji i Afryki. Region ten jest bardzo zróżnicowany pod wieloma względami: etnicznym, religijnym, ustrojowym, ekonomicznym oraz gospodarczym. Są tu bogate w minerały i kopaliny państwa Zatoki Perskiej oraz subregionu nazywanego Żyznym Półksiężycem, rozciągającym się od Egiptu, przez Palestynę, Liban, Syrię, aż po Irak.¹ Mimo, że w regionie zamieszkuje 331 mln ludzi² stanowiących mozaikę rozmaitych grup etnicznych, narodowych, religijnych i językowych, to zazwyczaj teren ten postrzegany jest jako nierozzerwalnie związany z islamem.³ Religia ta posiada istotne znaczenie nie tylko na płaszczyźnie duchowej, ale także kształtuje postawy społeczne oraz reguluje relacje międzyludzkie obowiązujące na Bliskim Wschodzie. Arabowie należą do ludności ekspresyjnych, wśród których niezwykle ważna jest mowa ciała, a więc gesty i postawy ciała, a także mimika twarzy. Wszystkie te elementy stają się ważne w procesie komunikacji, aczkolwiek znaczenie niektórych przekazów niewerbalnych posiada inną wymowę, aniżeli ma to miejsce w kręgu kultury łacińskiej.

Niniejszy artykuł ma na celu analizę oraz wyjaśnienie różnic znaczeniowych gestów stosowanych w komunikacji niewerbalnej, którymi posługują się głównie muzułmańscy Arabowie Bliskiego Wschodu. Problemy powstające na płaszczyźnie komunikacji międzykulturowej dotyczą odmiennej interpretacji tych samych symboli. Niezrozumienie, wynikające z niewiedzy, może powodować konflikty oraz być źródłem obu-

¹ Por. B. Czyż, *Bliski Wschód*, w: *Arabowie – słownik encyklopedyczny*, M. Dziekan (red.), Warszawa 2001, s. 113-115.

² Por. Population Reference Bureau, *2015 World Population Interactive Map*, World Wide Web <http://www.prb.org/Publications/Datasheets/2015/2015-world-population-data-sheet/world-map.aspx#table/world/population/2015>, dostęp: 26.10.2017.

³ Por. K. Czajkowska, A. Diawoł-Sitko, *Systemy polityczne wybranych państw Bliskiego Wschodu*, Warszawa 2012, s. 25.

stronnej niechęci wobec odmienności kulturowej. Pozytywne zamiary przedstawicieli łańskiego kręgu kulturowego, mogą zostać odczytane jako agresja lub brak należącego szacunku przez stronę muzułmańską. Do istotnych problemów badawczych podjętych w niniejszym artykule należą relacje między przedstawicielami odmiennych kręgów kulturowych i związane z nimi różnice obyczajowe. Źródłem nieporozumień w życiu codziennym, jak również podczas negocjacji biznesowych na Bliskim Wschodzie mogą stać się gesty rąk oraz postawy ciała. Wyjaśnienie ich znaczenia i właściwa interpretacja stanowi ważny element niniejszej publikacji.

Islam posiada szczególne znaczenie w relacjach międzykulturowych, ponieważ wyraźnie ukazuje istotne różnice w relacjach z partnerami reprezentującymi odmienne zwyczaje. Istnieje bogata literatura podejmująca zagadnienie międzykulturowej komunikacji społecznej, ograniczając się jednak do problematyki ogólnej, wskazującej wielość kultur. Brakuje szczególnie analizy fenomenologicznej, koncentrującej się na sposobach niewerbalnego komunikowania wśród społeczności arabskich. W artykule celowo stosowane jest określenie społeczności arabskie w liczbie mnogiej, bowiem Arabowie są grupą różnorodną, którą charakteryzują pewne wspólne elementy kulturowe oraz religijne.

Artykuł składać się będzie z pięciu części. W pierwszej podjęto zagadnienie dotyczące przeszkód komunikacyjnych w relacjach międzykulturowych, u podstaw których znajduje się etnocentryzm. Analiza sposobów komunikacji niewerbalnej, a więc proksemika, kinezyka i haptyka stanowi drugą część niniejszego opracowania. Kolejne dwa punkty artykułu dotyczyć będą znaczenia i interpretacji gestów w tradycji muzułmańskiego Bliskiego Wschodu oraz znaczenia dotyku w relacjach międzyludzkich. Wreszcie, ostatnia część artykułu stanowi analizę relacji biznesowych w omawianym regionie. Podstawową literaturę wykorzystaną w artykule stanowią opracowania dotyczące komunikacji międzykulturowej, a zwłaszcza monografia Marka Szopskiego *Komunikowanie międzykulturowe*⁴ oraz liczne opracowania z zakresu różnic kulturowych Bliskiego Wschodu.

1. Przeszkody komunikacyjne

Przed przeanalizowaniem niewerbalnych sposobów porozumiewania się społeczności arabskich osadzonych w tradycji muzułmańskiej, warto zwrócić uwagę na przeszkody komunikacyjne obecne w dialogu międzykulturowym.

Komunikacja międzykulturowa niesie ze sobą trudności wynikające z wielu różnic, którymi są uprzedzenia, stereotypy, błędne interpretacje przekazów niewerbalnych, problemy językowe oraz uwypuklanie podobieństw zamiast różnic społecznych. Podstawową przeszkodą uniemożliwiającą prowadzenie poprawnej komunikacji są uprzedzenia, a więc negatywny osąd wobec osoby lub grupy, bez uprzedniego osobistego doświadczenia. Uprzedzenie konstruowane jest na podstawie fałszywych informacji i posiada różne powody, wśród których należy wymienić: pochodzenie oraz wygląd, kwestie społeczno-gospodarcze oraz status społeczny, cechy osobowe, a także różnice obyczajowe. Niewątpliwie na pierwszy plan w relacjach z muzułmanami wysuwa się charakterystyczny ubiór. Spo-

⁴ M. Szopski, *Komunikowanie międzykulturowe*, Warszawa 2005.

łeczność ta często oskarżana jest także o brak higieny. Muzułmanie postrzegani są jako grupa wykorzystująca europejskie systemy pomocy społecznej oraz odbierająca pracę ludności lokalnej. Aczkolwiek znacznie częściej podnoszone są argumenty dotyczące lenistwa.⁵ Wreszcie, społeczeństwa Bliskiego Wschodu utożsamiane są z agresją i głośnym zachowywaniem się.

Głównym problemem we właściwej komunikacji międzykulturowej jest nieodpowiednie postrzeganie odmiennej rzeczywistości kulturowej. Człowiek posiada naturalną skłonność oceniania otoczenia według norm oraz kryteriów właściwych kulturze rodzimej, uznając tym samym owe normy za obowiązujące wszystkich ludzi na świecie. Taki ogląd nazywany jest etnocentryzmem kulturowym. Jego przeciwieństwem jest zasada relatywizmu kulturowego, a więc poznawanie, a także rozumienie innych kultur zgodnie z kategoriami oraz wartościami dla nich właściwymi. Tego rodzaju strategia zakłada zawieszenie osądu innej kultury według norm kultury rodzimej.⁶

Na podstawie kategorii etnocentryzmu i relatywizmu kulturowego wyróżnić można pięć skal dystansu komunikowania. Pierwszą jest dystans wrogości zachodzący w sytuacji konkurencji obu grup o te same dobra, np. o terytorium, a w procesie komunikowania stosują wobec siebie określenia pejoratywne. Dystans unikania jest kolejną z opisanych skal w dialogu, w tym przypadku proces komunikowania przebiega w wykorzystaniem wypowiedzi charakterystycznych dla własnej grupy, zazwyczaj niezrozumiałej dla przeciwnika dyskusji. Sposób przekazywania informacji zazwyczaj jest prowadzony przy użyciu żargonu albo dialektu trudno zrozumiałego dla obcych. Trzecia forma, to dystans obojętności podkreślający przywiązanie do własnej tradycji kulturowej. Cechą charakterystyczną tego rodzaju przekazu informacji jest używanie prostego, często niegramatycznego języka, a także wolnego tempa mówienia oraz wyraźnej artykulacji słów. Ten sposób ma na celu wywołanie poczucia obniżonego statusu w społeczności, a także wrażenia mówienia do małych dzieci lub osób posiadających trudności w rozumieniu komunikatów. Dystans wrażliwości posiada świadomość istnienia innych kultur, a także zna relacje między nimi. Komunikacja dąży do przełamania barier w relacji z obcą grupą, stosując uniwersalne określenia, jak chociażby Rom zamiast Cygan lub niewidomy na określenie ślepego. Ostatnią, piątą skalą jest dystans równości, którego celem jest zniesienie dystansu między rozmówcami. W relacji tego rodzaju ważne jest interpretowanie języka reprezentanta innej kultury w jego kryteriach kulturowych oraz unikanie określeń oceniających. Dystanse wrażliwości oraz równości odznaczają się niskim poziomem etnocentryzmu kulturowego przy zachowaniu wysokiego poziomu relatywizmu kulturowego. A zatem, odmiennie, niż ma to miejsce przy dystansach wrogości i unikania. Natomiast dystans obojętności zachowuje umiarkowany poziom obu oglądów kulturowych.⁷

⁵ Zgodnie z obowiązującym prawem w Polsce trzykrotne odrzucenie propozycji zatrudnienia przez urząd pracy, powoduje skreślenie z rejestru osób poszukujących pracy. Por. R. Stryjewski, *Integracja społeczna i gospodarcza imigrantów wyznania muzułmańskiego w Polsce*, Warszawa 2012, s. 211.

⁶ Por. M. Opala, A. Łukaszewicz, *Biznes międzykulturowy. Przyczyny i skutki zakłóceń w komunikacji*, Warszawa 2010, s. 21.

⁷ Por. M. Szopski, *Komunikowanie...*, dz. cyt., s. 73-76.

Komunikacja międzykulturowa niesie ze sobą trudności wynikające z wielu różnic, którymi są uprzedzenia, stereotypy, błędne interpretacje przekazów niewerbalnych, problemy językowe oraz uwypuklanie podobieństw zamiast różnic społecznych.

Inną przeszkodą komunikacyjną jest utrwalanie stereotypów, a więc uproszczonego myślenia oraz postrzegania zarówno zjawisk, jak i innych grup społecznych. Utrwalanie stereotypu z czasem zaczyna być uważane przez określone grupy za ogólną prawdę. Często właśnie stereotypy znajdują się u podstaw zachowań dyskryminacyjnych i rasistowskich. Istotną przeszkodą w procesie porozumiewania się jest interpretacja problemu i jego głęboko zakorzeniony sens, często dotyczący wrażliwych elementów tożsamości kulturowej, takich jak honor oraz ochrona dobrego imienia.⁸ Przeszkodami w poprawnym dialogu międzykulturowym są także błędne interpretacje komunikatów niewerbalnych, które różnią się między poszczególnymi kręgami kulturowymi.

2. Pozawerbalne sposoby komunikacji międzyludzkiej

Proces komunikacji międzyludzkiej niezależnie od kręgu kulturowego, w przeważającej części składa się z elementów pozawerbalnych. Komunikacja niewerbalna jest sposobem przekazywania informacji bez użycia języka mówionego oraz pisanego, w której wykorzystywane są pozajęzykowe formy porozumiewania. Należy jednak podkreślić, że elementy niewerbalnego przekazywania informacji są obecne podczas komunikacji werbalnej, ponieważ należą do ludzkiej cielesności oraz istnieją w podświadomości człowieka.⁹ Jak już wspomniano wcześniej, słowa oraz ton głosu wypełniają 45% wypowiedzi, a to oznacza, że znaczącą część komunikacji stanowią elementy niewerbalne, do których należą gesty, ekspresje mimiczne, postawa ciała, dotyk, strefy dystansu komunikacyjnego, kontakt wzrokowy, a także zapach i wygląd. W przekazach pozawerbalnych można wyróżnić trzy płaszczyzny: proksemikę, kinezykę oraz hapykę.

Proksemika zajmuje się przestrzenią człowieka, która jest różna w poszczególnych kulturach, a przekroczenie jej granic często staje się źródłem nieporozumień. Wyodrębnić można cztery rodzaje przestrzeni człowieka, określane też mianem dystansu personalnego. Pierwszy, to dystans intymny sięgający do 45 cm, do którego dopuszczane są tylko osoby najbliższe. Drugim jest dystans osobisty lub prywatny zawierający się w przedziale 45-120 cm,

⁸ Sytuację dotyczącą kradzieży w egipskim hotelu i jej wydźwięk międzykulturowy opisuje K. Błęsińska, *Komunikacja międzykulturowa jako negocjowanie znaczeń*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 2013, nr 21, s. 144-145.

⁹ Por. M. Szopski, *Komunikowanie ...*, dz. cyt., s. 98-99.

do którego dopuszczani są ludzie znani, a więc rodzina i przyjaciele. Odległość między 120 a 360 cm charakteryzuje dystans społeczny, obowiązuje on w relacjach z obcymi ludźmi, a także w spotkaniach oficjalnych, jak chociażby kontakt z urzędnikami. Czwartą, ostatnią jest dystansem publicznym, większym niż 360 cm stosowany wobec osób publicznych.¹⁰

Kinezyka analizuje język ciała, ze szczególnym uwzględnieniem gestów, mimiki twarzy oraz spojrzeń, jak również ruchów całego ciała. Należy w tym miejscu wyraźnie podkreślić, że te same gesty w różnych kulturach oznaczają co innego. Trzecią płaszczyzną przekazów pozawerbalnych jest haptyka, zajmująca się zachowaniami dotykowymi podczas rozmowy. Dotyk jest niezwykle ważny dla człowieka, jak również w jego relacjach międzyludzkich. Siła uścisku dłoni oraz objęcie jest sygnałem o stosunku emocjonalnym osób pozostających w interakcji, ale także zależy od wychowania i środowiska kulturowego inicjujących te gesty.¹¹

3. Znaczenie i interpretacja gestów

Świat arabski jest niezwykle żywiołowy, a do jego cech charakterystycznych należy nieustanny ruch, zgłębienie oraz gwar. Dlatego w komunikacji dominują gesty, mimika i dotyk, będące wyrazem ekstrawertycznej natury społeczeństwa. Badacze określają ekstrawertyków jako osoby reagujące żywo, niezwykle emocjonalnie, a także spontanicznie. Są także ludźmi łatwo podejmującymi rozmaite działania oraz chętnie poświęcające czas i uwagę innym, a tym samym nie stwarzają barier w kontakcie interpersonalnym.¹² Arabowie poruszają się szybko i zdecydowanie, a ich ruchy zazwyczaj jednoznacznie wyrażają zamiary, co znacząco ułatwia odczytywanie mowy ciała. Dynamika ruchów sprawia, że są one szczerze i nie posiadają ukrytych motywów, bowiem w ciągłym ruchu nie ma miejsca na zastanowienie.¹³

Gesty w komunikacji niewerbalnej posiadają dwojaką funkcję, są emblematami oraz ilustratorami. Emblematy mają zazwyczaj bezpośrednie odpowiedniki słowne, natomiast ilustratory stanowią komentarz do wypowiedzianego tekstu, a więc stanowią formę wizualizacji stosowaną w komunikacji. Gestykulacja podczas rozmowy ma na celu wzmocnić przekazywane informacje, ułatwić zrozumienie nadawanego komunikatu.¹⁴ Jednak gest może urazić współrozmówcę, zwłaszcza partnera rozmowy reprezentującego odmienny krąg kulturowy. Dlatego należy zwracać szczególną uwagę na wieloznaczność gestów, bowiem te same emblematy w różnych częściach świata posiadają odmienne znaczenie i mogą stać się źródłem konfliktu między partnerami dyskusji. Oczywiście część gestów posiada takie samo znaczenie zarówno na Bliskim Wschodzie, jak i w Europie. Jednak należy pamiętać także o tym, że Arabowie doskonale znają znaczenie obraźliwych gestów używanych w świecie łańskim. Dlatego, zastosowanie negatywnego gestu wobec przedstawiciela kultury

¹⁰ Por. E. Hall, *Ukryty wymiar*, Warszawa 2001, s. 145-164.

¹¹ Por. *Komunikacja niewerbalna*, b.m i r. w, s. 12-13; 20-21.

¹² Por. Z. W. Dudek, *Psychologia integralna Junga. Człowiek archetypowy*, Warszawa 1995, s. 52.

¹³ Por. E. Machut-Mendecka, *Mowa ciała: od jawnej do ukrytej*, w: *Ciało w kulturze muzułmańskiej*, red. K. Pachniak, M. Nowaczek-Walczak, Warszawa 2016, s. 12-13.

¹⁴ Por. M. Szopski, *Komunikowanie...*, dz. cyt., s. 103-104.

arabskiej, wywoła oburzenie oraz chęć odpłaty za doznaną zniewagę. Co ciekawe, obecnie gestów obscenicznych używają nie tylko młodzi Arabowie, ale także starszyzna. Poniżej charakterystyka obraźliwych gestów¹⁵, których należy unikać w świecie muzułmańskim.

3.1. Kciuk uniesiony do góry

Gest ten w Polsce oznacza *jest dobrze, wszystko w porządku*. Tym gestem posługują się osoby podróżujące tzw. stopem. Spopularyzowany został także przez portal społecznościowy Facebook, gdzie oznacza popularne *lubię to*.

Zatem w łacińskim kręgu kulturowym gest ukazujący uniesiony kciuk do góry posiada pozytywny przekaz. Jednak na Bliskim Wschodzie, w Afryce, a także na Malcie i Grecji, symbolizuje śmiertelne zagrożenie oraz jest określeniem perwersyjnych czynności seksualnych, jak również może być interpretowany jako wulgarna wersja stwierdzenia *wypchaj się*. W Zatoce Perskiej oraz w różnych rejonach Bliskiego Wschodu można spotkać nieco zmodyfikowaną wersję tego gestu, w której dłoń ustawiona jest poziomo, a środkowy palec skierowany ku dołowi. Wydzźwięk tego gestu jest taki sam, jak w tradycji łacińskiej gest palca środkowego oraz wyrażający przeklinanie rozmówcy.

3.2. Kciuk umieszczony między wskazującym a środkowym palcem

Gest w Polsce znany jako figa, nic, w Turcji należy do najbardziej obraźliwych gestów, którego użycie może doprowadzić do poważnych konfliktów. Oznacza skrajnie wulgarnie *spadaj, odczep się*.

3.3. Odwrócone „rogi”

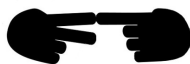
Gest wykonany z wyciągniętych palców wskazującego i małego, skierowanych w dół, oznacza złe, diabelne, a nawet szatańskie moce. Wykonanie go wobec innej osoby oznacza życzenie komuś złe.

3.4. OK – kółeczko z kciuka i palca wskazującego

Gest w tradycji łacińskiej oznaczający *wszystko w porządku*, popularne *OK*, a także zadowolenie z usługi, w Turcji oraz w różnych częściach Bliskiego Wschodu stanowi nazwanie kogoś zerem albo dupkiem. Ponadto, wśród muzułmanów jest odbierany jako przypisywanie lub podejrzewanie kogoś o skłonności homoseksualne. Gest ten jest także postrzegany jako symbol zła.

¹⁵ Grafiki wykorzystane w artykule pochodzą z broszury *Ryzykowne gesty*, w World Wide Web <https://www.tanie-loty.com.pl/blogi/855-gesty-na-ktore-musisz-uwazac-w-podrozy-infografika.html>, dostęp: 8.09.2017.

3.5. „Masz pięciu ojców”

Złożenie wszystkich palców prawej dłoni i przyłożenie do niej wskazującego palca lewej dłoni, jest najbardziej obraźliwym gestem w świecie arabskim. Posiada podwójną siłę, ponieważ obraża nie tylko adresata gestu, ale także jego matkę, a dla Arabów najważniejszy jest honor rodziny. Symbol ten oznacza, że adresat gestu posiada jedną matkę i pięciu ojców, a zatem świadczy to o tym, że kobieta źle się prowadziła. Ponadto sugeruje, że adresat jest bękartem o nieustalonym ojcostwie, co w społeczności o nadrzędnej funkcji genealogii jest szczególną obelgą.

3.6. Moutza

Moutza jest gestem ukazującym podniesioną dłoń lub obie dłonie, z szeroko rozstawionymi palcami, skierowane w kierunku partnera dialogu. W Polsce oznacza on chęć uspokojenia rozmówcy lub tłumu, wyraża bowiem komunikat "uspokój się", wyraża pozytywne zamiary i brak agresji. Natomiast w krajach arabskich jest znakiem dla sprzedawców, wyrażającym kategorię „nie” wobec proponowanej nam oferty handlowej.

3.7. Cześć

Zwyczajowe powitanie, przez podanie sobie rąk, niezależnie od płci osób witających się, jest bardzo popularne w świecie łańskim. Jednak w krajach o dominacji szariatu może być odczytany jako komunikat oznaczający *może wynajmę pokój w hotelu, w którym oddamy się niezobowiązującemu seksowi*.

Zgodnie z szarią niemoralnym jest, gdy kobieta pierwsza wita się z mężczyzną. Jednocześnie do muzułmańskiej kobiety należy decyzyja, czy odpowie obecnemu mężczyźnie na wyciągniętą przez niego rękę do powitania.

Jak istotne, a zarazem „drażliwe” są gesty w kulturze muzułmańskiej świadczy zamieszanie po meczu siatkówki mężczyzn podczas Igrzysk Olimpijskich w Rio między Polską a Iranem. Dwóch reprezentantów Polski wykonało obraźliwe, a nawet wulgarne gesty w kierunku rywali, co stało się powodem przepychanki między mężczyznami pod siatką. Sprawa niesportowego zachowania została skierowana do Międzynarodowej Federacji Piłki Siatkowej.¹⁶

Islam kształtuje życie codzienne mieszkańców Bliskiego Wschodu. Także w komunikacji niewerbalnej posiada on istotne znaczenie, a wiele elementów składających się na prze-

¹⁶ Por. *Atak na profile Polaków i skarga do FIVB. Irańczycy przeżywają porażkę*, w World Wide Web <http://metrocafe.pl/metrocafe/7,145523,20530482,atak-na-profile-polakow-i-skarga-do-fivb-iranczycy-przezywaja.html>, dostęp: 02.10.2017.

kaz bez użycia słów, musi pozostawać w zgodzie z tradycją religijną. W komunikacji, podobnie jak w zachowaniu przy stole, ważna jest opozycja prawe-lewe, a więc rozróżnienie czystego i nieczystego. Prawą ręką należy przywitać się, ale także podać wizytówkę lub długopis, natomiast oburącz należy wręczać prezenty. W trakcie rozmowy nie należy wskazywać na osobę palcem, ani też przywoływać osoby skinieniem dłoni, są to gesty postrzegane jako obraźliwe, a także niezwykle grubiańskie i mogą rozzłościć Arabów. Chętnie używanym przez Arabów gestem jest ukazanie cierpliwości. Polega on na złączeniu palców prawej ręki kciuka, wskazującego i środkowego, skierowanych ku górze, z jednoczesnym poruszaniem ręką od siebie i do siebie. Gest ten oznacza *cierpliwości, chwileczkę, poczekaj*. Jednak ten sam układ palców, ale połączony z energicznym ruchem ręki w dół, oznacza informację negatywną, którą można określić jako *mam cię gdzieś*. Podczas rozmowy należy siedzieć w taki sposób, aby nie pokazywać partnerom dialogu podeszw butów, bowiem but uważany jest w świecie arabskim za szczególnie nieczysty, a ich pokazywanie uznawane jest za równoznaczne z brakiem szacunku oraz pogardą. W świecie muzułmańskim wielką obelgą jest deptanie wszelkich symboli religijnych, a także państwowych.¹⁷

4. Znaczenie dotyku w kulturze arabskiej

Dotyk jest niezwykle ważnym zmysłem, bowiem bodźce odbierane są największą powierzchnią, a komunikaty przekazywane za pomocą dotyku nieustannie towarzyszą człowiekowi. Brak odpowiedniej dawki kontaktu fizycznego u małych dzieci przyczynia się do powstawania choroby sieroczej, czego konsekwencją są rozmaite opóźnienia w rozwoju emocjonalnym, poznawczym oraz społecznym, zaś w życiu dorosłym człowiek nie potrafi właściwie radzić sobie z emocjami. Jednocześnie, bodźce odbierane za pomocą dotyku posiadają ogromną siłę oddziaływania. Dlatego można wyróżnić pięć kategorii komunikatów wysyłanych i odbieranych za pomocą dotyku. Są to: dotyk funkcjonalno-zawodowy, będący bezosobowym, nieniosącym ze sobą żadnych ukrytych emocji, stosowany w medycynie oraz sporcie. Następnym jest dotyk towarzysko-grzecznościowy, wyrażający społeczną bliskość, obecny podczas powitania. Kolejnym jest dotyk przyjazny i ciepły, który jest obecny wśród osób pozostających w bliskich relacjach. To objęcia, a także pocałunki oznaczające szacunek oraz przyjaźń. Ostatnie dwie kategorie to dotyk miłoso-intymny i seksualny. Zażyłość emocjonalna między ludźmi powoduje pragnienie pozostawania w bliskim kontakcie dotykowym, dlatego uczucia i intymność relacji podkreślane są przez trzymanie za ręce, pocałunki, jak również objęcia. Znacznie bardziej zaawansowaną formą bliskości jest piąta kategoria: dotyk seksualny, będąca osobistą formą kontaktu cielesnego. Na tej podstawie określona została siła akceptacji kontaktu fizycznego przez grupy narodowe. Największą tolerancję dotyku, będącego relacją społeczną pozbawioną wydzźwięku intymno-seksualnego wykazują się mieszkańcy Bliskiego Wschodu.¹⁸

¹⁷ Por. E. Khiadyer, *Arabski świat*, Warszawa 2012, s. 178-181.

¹⁸ Por. M. Szopski, *Komunikacja...*, dz. cyt., s. 105-106.

Skuteczne prowadzenie negocjacji handlowych z partnerami bliskowschodnimi, uzależnione jest od właściwej postawy współrozmówców podczas spotkania. Istotną funkcję we wzajemnych relacjach pełnią zasady obowiązujące w kulturze arabskiej.

Jak już wspomniane zostało wcześniej, Arabowie należą do kultury propartnerskiej, dlatego początek relacji zdominowany jest przez elementy służące wzajemnemu poznawaniu partnerów biznesowych, które ma na celu zbudowanie zaufania.

Przedstawiciele kultury arabskiej znacznie częściej skracają dystans wobec rozmówcy, a także często dotykają przedramienia oraz poklepują po plecach. W przeciwieństwie do norm zachowań obecnych w świecie łacińskim, na Bliskim Wschodzie niemal nie istnieje bariera przestrzeni osobistej między mężczyznami, aczkolwiek mieszkańcy Zatoki Perskiej są bardziej powściągliwi w skracaniu dystansu międzyludzkiego. Aby osiągnąć zamierzony cel w komunikacji z Arabem, należy dostosować się do zwyczajów bliskowschodnich, a więc przede wszystkim utrzymywać kontakt wzrokowy, jak również możliwie mały dystans wobec rozmówcy.¹⁹

5. Spotkania biznesowe w świecie arabskim

Komunikacja międzykulturowa ze społecznościami świata arabskiego nie ogranicza się jedynie do relacji turystycznych, a w ostatnim czasie także migracyjnych. Coraz częściej dotyczy także współpracy gospodarczej na płaszczyźnie międzynarodowej oraz szeroko rozumianego biznesu prywatnego. Skuteczne prowadzenie negocjacji handlowych z partnerami bliskowschodnimi, uzależnione jest od właściwej postawy współrozmówców podczas spotkania. Istotną funkcję we wzajemnych relacjach pełnią zasady obowiązujące w kulturze arabskiej. Jak już wspomniane zostało wcześniej, Arabowie należą do kultury propartnerskiej, dlatego początek relacji zdominowany jest przez elementy służące wzajemnemu poznawaniu partnerów biznesowych, które ma na celu zbudowanie zaufania. Program nie powinien być zbyt precyzyjnie ustalony, bowiem wszelkie opóźnienia, a nawet spóźnienia interesantów są powszechne, a czas w świecie arabskim upły-

¹⁹ Por. E. Machut-Mendecka, *Mowa ciała...*, dz. cyt., s. 14-15.

wa wolno i nie należy się śpieszyć. Zapewne z tego powodu rozmowy dotyczące spraw zawodowych trwają wiele godzin. Ważne jest także, aby nie spoglądać na zegarek, ponieważ jest to niegrzeczne.²⁰

Arabowie należą do kultur o istotnym znaczeniu hierarchii, dlatego powitanie oraz rozmowy powinny być rozpoczynane od najstarszej osoby w towarzystwie. Pozytywny wizerunek partera we współpracy można wzmocnić dzięki używaniu zwyczajowych formuł powitalnych, stosowanych na Bliskim Wschodzie. Niewątpliwie najpopularniejszym powitaniem jest *as-salamu alajkum*, oznaczające pokój z wami, na które odpowiedź brzmi *wa-alajkum as-salam*, stosowane niezależnie od okoliczności spotkania. Natomiast formalne powitanie stanowi *ahlan wa-sahlan*, które można tłumaczyć jako *witam*.²¹ Podczas spotkania ważne jest utrzymywanie kontaktu wzrokowego, ale nie należy intensywnie wpatrywać się w rozmówcę, a także nie należy błędzić wzrokiem po ścianach, bowiem takie zachowanie oznacza brak szacunku. Ważne jest, aby w trakcie negocjacji biznesowych stosować zasadę małych kroków i nie definiować precyzyjnie celu spotkania. Podczas spotkań biznesowych, Arabowie stosują technikę otwartych drzwi, oznacza ona możliwość wchodzenia do pomieszczenia, w którym trwają negocjacje, każdego kto chce. W każdej chwili i na każdym etapie dyskusji może wejść ktoś z pracowników, znajomych, a nawet członkowie rodziny.²²

Religia stanowi istotny element życia społecznego, dlatego uczestników spotkania nie powinna dziwić modlitwa na jego początku. Zaleca się unikanie rozmów o religii, ponieważ zgodnie z Koranem posiada on pierwszeństwo nad innymi religiami, a wszelkie różnice zdań w tym zakresie mogą być powodem do zerwania rozmów. Konserwatywni muzułmanie nie tolerują także żartów dotyczących religii. Przy ustalaniu spotkań należy uwzględnić dni świąteczne, a więc post w miesiącu ramadan oraz piątek, który w rejonie Zatoki Perskiej jest dniem wolnym od pracy. Bezpiecznymi tematami rozmowy typu *small talk* są rodzina, osiągnięcia cywilizacji arabsko-muzułmańskiej, jak chociażby upowszechnienie w świecie pojęć matematycznych. Arabowie, a szczególnie Saudyjczycy uwielbiają konie, dlatego jest to niezwykle pasjonujący temat rozmowy. Koń w kulturze arabskiej stanowi symbol honoru i godności mężczyzny.²³

Arabowie wyrażają swoje emocje także za pomocą gestów rąk, stosując je podczas rozmów, zwłaszcza na płaszczyźnie biznesowej. Zaciśnięta dłoń, usytuowana na wysokości pasa, oznacza konieczność zwolnienia tempa dyskusji. Kciuk położony na brodzie jest wyrazem dojrzałego myślenia, ale ręka podtrzymująca brodę i przesuwaną się ku górze, sygnalizuje poirytowanie przebiegiem dyskusji. Ułożenie końców palców na nosie albo powiece oznacza przymus, a wręcz obowiązek wykonania czegoś. Wreszcie dłonie zaci-

²⁰ Por. R. S. Zaharna, *Understanding Cultural Preferences of Arab Communication Patterns*, „Public Relations Review” 1995, nr 21 (3), s. 241-255.

²¹ Por. E. Khidayer, *Arabski...*, dz. cyt., s. 194.

²² Por. *Negocjacje w krajach arabskich*, w World Wide Web <http://komunikacja-miedzykulturowa.blogspot.com/2013/10/negocjacje-w-krajach-arabskich-1.html#more>, dostęp: 07.09.2017.

²³ Por. M. Uksik, *Komunikacja międzykulturowa w biznesie - świat arabski*, „Zeszyty Naukowe AON” 2014, nr 1 (94), s. 102-103.

śnięte w pięści, leżące prawa na lewej, symbolizują życzenie szkody rozmówcy. Ważnych informacji dotyczących partnerów dialogu biznesowego dostarczają komunikaty zawarte w ubiorze przedstawicieli strony arabskiej. Wygląd zewnętrzny wskazuje na pochodzenie klanowe, odbytą pielgrzymkę do Mekki, a także fakt bycia sunnitą lub szyitą.²⁴

Wnioski

Reasumując analizę komunikacji niewerbalnej na arabskim Bliskim Wschodzie, należy podkreślić, że w relacjach z mieszkańcami omawianego regionu niezwykle ważne są wszelkie gesty otwartości, symbolizujące gotowość do nawiązania zażyłości. Jednocześnie koniecznym jest zachowanie ostrożności w wykonywaniu gestów, ponieważ niektóre z nich niosą odmienny kod znaczeniowy, aniżeli ma to miejsce w kręgu kultury euroamerykańskiej. Nieznajomość znaczenia gestów, może być przyczyną wielu problemów i konfliktów powstałych na gruncie relacji międzykulturowych. Podczas, gdy pozawerbalne sposoby porozumiewania się mają na celu zacieśnianie więzi społecznych oraz ułatwianie ich, także wówczas, gdy werbalizacja intencji jest zbyt skomplikowana, a nawet niemożliwa. ■

BIBLIOGRAFIA:

- Atak na profile Polaków i skarga do FIVB. Irańczycy przeżywają porażkę*, World Wide Web <http://metrocafe.pl/metrocafe/7,145523,20530482>, *atak-na-profile-polakow-i-skarga-do-fivb-iranczycy-przezywaja.html*.
- Błeszyńska K., *Komunikacja międzykulturowa jako negocjowanie znaczeń*, „Pogranicze. Studia Społeczne” 2013, nr 21, s. 139-154.
- Czajkowska K., Diawoł-Sitko A., *Systemy polityczne wybranych państw Bliskiego Wschodu*, Warszawa 2012.
- Czyż B., *Bliski Wschód*, w: *Arabowie – słownik encyklopedyczny*, M. Dziekan (red.), Warszawa 2001, s. 113-115.
- Dudek Z. W., *Psychologia integralna Junga. Człowiek archetypowy*, Warszawa 1995.
- Hall E., *Ukryty wymiar*, Warszawa 2001.
- Khiadyer E., *Arabski świat*, Warszawa 2012.
- Komunikacja niewerbalna*, b.m i r. w.
- Machut-Mendecka E., *Mowa ciała: od jawnej do ukrytej*, w: *Ciało w kulturze muzułmańskiej*, red. K. Pachniak, M. Nowaczek-Walczak, Warszawa 2016, s. 11-23.
- Negocjacje w krajach arabskich*, World Wide Web <http://komunikacja-miedzykulturowa.blogspot.com/2013/10/negocjacje-w-krajach-arabskich-1.html#more>.
- Opala M., Łukaszewicz A., *Biznes międzykulturowy. Przyczyny i skutki zakłóceń w komunikacji*, Warszawa 2010.

²⁴ Tamże, s. 106-108.

- Population Reference Bureau, *2015 World Population Interactive Map*, w World Wide Web <http://www.prb.org/Publications/Datasheets/2015/2015-world-population-data-sheet/world-map.aspx#table/world/population/2015>.
- Rzykowne gesty, w World Wide Web <https://www.tanieloty.com.pl/blogi/855-gesty-na-ktore-musisz-uwazac-w-podrozy-infografika.html>.
- Stryjewski R., *Integracja społeczna i gospodarcza imigrantów wyznania muzułmańskiego w Polsce*, Warszawa 2012.
- Szopski M., *Komunikowanie międzykulturowe*, Warszawa 2005.
- Uksik M., *Komunikacja międzykulturowa w biznesie – świat arabski*, „Zeszyty Naukowe AON” 2014, nr 1 (94), s. 90-135.
- Zaharna R. S., *Understanding Cultural Preferences of Arab Communication Patterns*, „Public Relations Review” 1995, nr 21 (3), s. 241-255.

O AUTORCE:

dr hab. Aldona Maria Piwko - absolwentka Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, doktor habilitowana nauk teologicznych, religioznawca i islamoznawca. Adiunkt Wydziału Teologicznego UKSW w Warszawie, współpracuje z Centrum Formacji Misyjnej, Collegium Bobolanum oraz Ośrodkiem Szkoleń Specjalistycznych Straży Granicznej w Lubaniu. Autorka książek „Między konserwatyzmem a liberalizmem. Muzułmańskie praktyki religijne w Polsce”, „Recepcja islamu w Polsce – synteza”, „Rodzina w islamie sunnickim” oraz „Muzułmanie z Bliskiego Wschodu. Różnorodność społeczno-kulturowa”, a także ponad 70 artykułów naukowych i popularnonaukowych dotyczących islamu oraz haseł encyklopedycznych. Specjalistka w zakresie islamu, kultury i sztuki muzułmańskiej, szczególnie regionu Bliskiego Wschodu i Maghrebu. Członkini Międzyinstytutowego Zespołu Badań nad Migracjami Wydziału Nauk Historycznych i Społecznych UKSW. Współautorka programu kształcenia dla kierunku religioznawstwo na UKSW. Gościnne wykłady prowadziła w Polskiej Akademii Nauk. Ekspert Third Workshop of a Pilot Project No 5. w ramach Prague Process Targeted Initiative organizowanego przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz Sulkhan - Saba Orbeliani Teaching University w Gruzji. Konsultantka naukowa National Geographic Channel. Kontakt: Instytut Dialogu Kultury i Religii, Wydział Teologiczny UKSW, ul. Dewajtis 5, 01-815 Warszawa.